

KURAN-I KERİM'DE EYYU EDATI ve TERCÜMESİ PROBLEMİ

Gıyasettin ARSLAN
Doç. Dr., Fırat Ü. İlahiyat F.
garslan@firat.edu.tr

Kur'an'da Arap dili ve edebiyatının kuralları kullanılmıştır. Onun kullandığı bütün fiil, harf ve isimler bu dilin kullandıklarının aynısıdır. Bunlardan biri de eyyu edatıdır. Bu çalışmada öncelikle onun Arapçada hangi anlamlara geldiği kısaca araştırılmış; ikinci olarak da Kur'an-ı Kerim'de hangi anlamlarda kullanıldığı tesbit edilmiş; son olarak da Türkçe Kur'an meallerinde doğru aktarılıp aktarılmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Farklı tercüme tarz ve tekniklerine, aşırı hatalar olmadıkça ifade zenginliği göz önünde bulundurularak saygı duyulmuştur. Örnekleme, Türkçe meallerin hepsi değil, sadece bir kısmı kullanılmıştır.

Giriş

Dil, büyüğü ve sırlarla dolu bir varlıktır. İnsanın ve uygarlığın en önemli belirtisi ve aracı dildir.¹ Yüce Yaratıcı insanlarla onun üzerinden iletişim kurmuştur. Şüphesiz bu iletişimin en somut delili de bir dil bilgisi ve belgesi olan Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, nazil olduğu dönemde de günümüzde de dil, dilbilgisi ve edebiyata ait gerek Arabi gerekse evrensel kurallar ve ifadelerle doludur. Onun bu yapısı üzerinde asırlar boyu araştırma ve incelemeler yapılmış; yine de onun dil ve edebiyat deryasının öteki kıyısına ulaşılammış; her çağın araştırmacılarına dalabileceği derinlikler, yüzebileceği sahiller ve zevkle inceleyebileceği alanlar hep var olagelmıştır.

Bu durum, Kur'an'ın başka bir i'caz yönünü oluşturmakla beraber, bu çalışmada biz Kur'an-ı Kerim'de yüzlerce kez geçen ve birden çok anlamda kullanılan عَيُّو (eyyu) edatı üzerinde durmaya çalışacağız. Öncelikle bu edatın Arap dilinde hangi anlamlarda kullanıldığına kısaca değindikten sonra Kur'an-ı Kerim'deki kullanımlarına geçerek orada yoğunlaşmak istiyoruz. İkinci olarak, Kur'an ayetlerinin yüklü oldukları muhtemel anlamların ve bağlamlarının Türkçe Kur'an meallerine doğru yansıyıp yansımadıklarını tesbit edecek; özellikle de Türk dili ve edebiyatı açısından

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil*, TDK Yay. Ankara 2000, s. 11-13.

değerlendiremeye çalışacağız. Böylece Türkçe Kur'an-ı Kerim meal ve tercüme çalışmalarına bir katkıda bulunabileceğiz. Çok vahim hatalar yapılmadığı sürece mealler (önyargılı olarak) mahkum edilmeyecek, sadece çok hatalı mealler değerlendirilmeye alınacaktır. Bu değerlendirme, makale formatı gereği üç ayet örneklemini üzerinde gerçekleştirilecek, detaylar okuyucunun hür yargısına bırakılacaktır.

Bilindiği gibi Türkçe kırktan fazla meal yazılmıştır. Ancak konuyu açıklığa kavuşturacak kadar sınırlı sayıda mealle yetindik. “eyyu” edatının anlamı konusunda da aynı yöntemle sınırlı sayıda lügat ve tefsir kitaplarına atıfta bulunduk. Tefsire pek katkısı olmayan Sarf ve Nahve ait detaylar ile istikak ve kıraatler ise inceleme alanımızın dışındadır. Zira konu, bu edatın ana hatlarıyla Arapçada kullanımı, tefsiri ve tercümesinden ibarettir.

A. Arap Dilinde Eyyu Edatı

Farklı şekillerde kıraat edilebilen, bazen mebni, bazen de murab olabilen eyyu edatı, dil otoritelerine göre ağırlıklı olarak üç şey için vazedilmiştir; istifham, şart ve sıla.² Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de bu üç anlamda kullanılmıştır. Bununla birlikte genel olarak “eyyu” edatı şu altı maksat için kullanılır: İstifham, şart, ism-i mevsul, nidad, vasıla harfi, taaccüb, son olarak da kemal ve olgunluk bildirmek için.³ Bunları kısaca açıklamakta yarar vardır:

1. İstifham edatları; müphem isimler olup onlarla eşya bilinmek istendiğinde kullanılır. “Kim geldi?” cümlesinde olduğu gibi. Gelen kişinin kim olduğunun bilgisini verirler. On küsur istifham edatından birisi de *أَيَّ* edatı “eyyu” harfidir.⁴ Bu soru edatı ile bir şeyin belirlenmesi talep edilir. “*eyyu reculin cae*” “Hangi adam geldi?” “*eyyetu imreetin cae*” “Hangi kadın geldi?”

وَإِذَا مَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا

“Bir sûre indirildiği zaman, içlerinden biri, «Bu sûre hanginizin imanını arttırdı?» der.⁵ ayetinde de belirleme anlamı vardır.⁶

2. Şart manası içeren müphemlerden biride eyyu edatıdır. Şart isimleri içinde üç hareke alabilen tek isimdir.

² Muhammed b. Ebibekr er-Razi, *Muhtaru's-Sıhah*, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, Beyrut 1983, s. 37; Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Daru Sadr, Beyrut 2003, I, 204-205.

³ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, I, 204; Abdulgani ed-Dakkur, *Mucemu'l-Kavaidi'l-Arabiyye*, Daru'l Kalem, Dımaşk 1993, s. 116.

⁴ Mustafa el-Ğelayinî, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 1993, I, 139.

⁵ Tevbe, 124.

⁶ Ğelayinî, *Camiu'd-Durusi'l-Arabiyye*, I, 145.

اَيَّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ ayetinde edatımız mansubtur; çünkü ud’u fiilin başa geçmiş (mukaddem) “mefulün bihi” dir. Bazen müfred kelimeye muzaf olur; böyle durumlarda muzafun ileyh hazf edilir; ona karşılık sonuna tenvin alır. Ayette geçtiği gibi اَيَّا tenvin almıştır. Bunun açılımı aslında “eyye ismin ted’u” takdirindedir. Bazen bu edatın sonuna yukarıdaki ayette görüldüğü gibi tekid amaçlı olarak مَّا (zaid ma) harfi gelebilir. Şu ayette aynı şeyi görmek mümkündür:⁷ اَيُّمَ الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ

اَيِّ edatı, şart anlamında kullanılıyorsa iki muzari fiili birden cezm eder⁸

3. İsm- mevsul olarak kullanıldığında hem akıllı varlıklar, hem de diğerleri için kullanılır. “*ekrim eyyehum ekseru ictihaden*” “en çalışkan olanına ikramda bulun.”⁹ اَيِّ edatı, müzekker, müennes, müfred, tesniye ve cemi siygalarının hepsinde ortak olarak aynı lafızla kullanılır. Bütün ism-i mevsuller mebni olduğu halde اَيِّ edatı, murab olup üç halin (ref, nasb, cer) üç harekesini (damme, fetha, kesra) alabilir.¹⁰ Bununla beraber en fasih olan, اَيِّ edatının damme üzere mebni olmasıdır. اَيُّهُمْ أَشَدُّ اَيِّ edatının damme üzere mebni olmasıdır. اَيُّهُمْ أَشَدُّ ayetinde¹¹ olduğu gibi. Şiirde de şöyle kullanılmıştır:

“iza ma lakite beni malikin,

fesellim ala eyyuhum efdalu”¹²

Bu, Basra nahiv okulunun görüşüdür. Kûfe okuluna göre ise izafeli olsun olmasın الذي anlamına gelen اَيِّ edatı daima murabtır.¹³ Kimi usulcülere göre izafeli kullanım dışında daima murab olduğu konusunda icma vardır.¹⁴

4. اَيِّ edatı aynı zamanda nidaiyye edatı da olur. Başında harf-i tarif olan münadanın başında nida harfinden sonra gelerek (Türkçede karşılığı bulunmayan) vasıla harfi olur. “*ya eyyu-he’r-reculu*” denir. “*ya er-reculu*” denmez. اَيِّ ‘dan sonra gelen (ha) harfi ise tenbih içindir. Aynı zamanda izafet anlamı da verir.¹⁵ Kûfelilere göre “*ya eyyu-he’r-reculu*” ifadesindeki “*ya*” nida harfidir, اَيِّ münadanın ismidir, (ha)

⁷ Çelayinî, age, I, 190.

⁸ Çelayinî, age, I, 145.

⁹ Çelayinî, age, I, 131.

¹⁰ Abdurrahman, Cami, *Molla Cami*, İstanbul 1314, s. 268; Celeddin Abdurrahman es-Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kuran*, Daru İbn Kesir, Dımaşk 1996, I, 500; Cemaleddin İbn Hişam, *Şerhu Katri’n-Neda ve Bellu’s-Seda*, by, trs., s. 100-101; Çelayinî, age, I, 145.

¹¹ Meryem, 69.

¹² Çelayinî, *Camiu’d-Durusu’l-Arabiyye*, I, 135; Dakkur, *Mucemu’l-Kavaidi’l-Arabiyye*, s. 118.

¹³ Dakkur, *Mucemu’l-Kavaidi’l-Arabiyye*, s. 118.

¹⁴ Suyuti, *el-İtkan*, I, 501.

¹⁵ Suyuti, *el-İtkan*, I, 501; İbn Manzur, *Lisanu’l Arab*, I, 204; Dakkur, *Mucemu’l-Kavaidi’l-Arabiyye*, s. 118.

tenbih/uyarı harfidir, *recul* ise sıfattır. Kimine göre de “*recul*” kelimesi çağrılanın yani münadanın tefsiri konumundadır; Kur’an-ı Kerim’de çok sayıda¹⁶ kullanımına rastlanır.

Nida ile ilgili olarak ileride ayrı bir başlık açmayacağımızdan burada kısaca temas etmek istiyoruz. Bu kullanımların hemen hemen hepsi meallerde “ey” olarak tercüme edilmiştir: “Ey iman edenler” “Ey insanlar”, “Ey inkar edenler” gibi. Ancak Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın “Ey o bütün iman edenler...” şeklindeki tercümesi kulağa hoş gelmemekle beraber artık günümüzde bir ifade biçimi olarak da kullanılmaktadır. Adeta metruk, garip bir ifade durumuna düşmüştür. Diğer meallerde ise herhangi bir problem bulunmamaktadır.

5. Taaccüb anlamı içeren istifham edatı da olur,¹⁷ şaşılacak durumlarda kullanılır. “*eyyu reculin halid*” “Halid! Adam ki ne adam!” Kur’an-ı Kerim’de taaccüb anlamında kullanıldığına rastlanmamıştır.

6. İfadeye uygunluk ve mükemmellik anlamı katarak kemaliyet kazandırır. Bu da çoğu kez nekreden sonra gelip sıfat olduğunda görülür. O zaman da “*eyye el-kemaliyye*” adını alır. Nekre kelimenin sıfatı olur. Mesela; “*umer recul eyyu recul*” cümlecği Ömer’in adamlık sıfatlarının kemaline işaret etmek için tercih edilir. *ġ* edatı marife kelimeden sonra ise hal bildirir. Ancak Kur’an’da kemal anlamında kullanıldığına rastlanmamıştır.

Kur’an-ı Kerim’de ilk dört kullanım bulunduğundan biz de bu çalışmada örneklemeleri bunlarla sınırlı tutacağız. İnfitar suresi 8. ayette ise *ġ* edatının şart, hal, sıfat hatta taaccüb anlamında kullanıldığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu kısa ve genel tasniften sonra şimdi de *ġ* edatı hakkında daha özel bazı bilgiler vermekte yarar vardır.

ġ edatı genellikle izafetle kullanılır; bu edat, beş yerde muzaf olur. Bu durumların hepsinde müphemdir; çünkü hem duyulur hem de soyut varlıkları göstermeye müsaittir; o da ancak izafetle bilinebilir. Hissi olana izafe edildiğinde hissi, soyut olana izafe edildiğinde ise manevi olan anlaşılır. Bu beş yerden birincisi istifham, ikincisi şart, üçüncüsü mevsule (sıla edatı), dördüncüsü na’t (sıfat), beşincisi de hal (sıfatsı) durumudur. İstifham anlamında kullanıldığında hem nekreye, hem de marifeye muzaf olabilir.¹⁸

¹⁶ Yaklaşık 153 yerde geçer. Bkz. Muhammed Fuad Abdulbaki, *el-Mucemu’l-Mufehres*, Daru’l-Hadis, Kahire 1996, s. 135-138.

¹⁷ İbn Manzur, *Lisanu’l Arab*, I, 204.

¹⁸ Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vafi*, Daru’l Mearif, Mısır, 1974, (3. Baskı), III, 104-08; Ğelayinî, *Camiu’d-Durusi’l-Arabiyye*, I, 145.

Şart anlamında kullanıldığında da hem umum, hem de ipham ifade eder. Daha anlaşılır bir ifadeyle söylersek, genel ve kapalı bir lafız olarak kalır, kimleri kast ettiği anlaşılmaz; zira onunla hem hissi, hem de manevi şeyler kastedilmiş olabilir. İşte bu ipham yani kapalılık izafe ile giderilir. Çünkü izafe, *اَيَّ* şart edatının sınırlarını belirler, kimi kastettiğini ortaya koyar. Burada da nekreye muzaf olduğunda onun tümü kastedilir; adeta *اَيَّ* edatı “kül” anlamını kazanır. Marifeye muzaf olduğunda da muzafun ileyhın tümünü değil, bir kısmını ifade eder; artık burada eyyu edatı “ba’z” (bazı) anlamındadır.¹⁹

İsm-i mevsul anlamındaki *اَيَّ* edatı da *الَّذِي* anlamında müphem bir isimdir. Onun müphemliğini (kapalılığını) izafet ve *sıla* cümlesinin her ikisi ancak (beraber bulunmak şartıyla) kaldırmaktadır, bir tanesi *kâfi* değildir. Bu anlamda genel olarak nekreye değil marifeye muzaf olur.²⁰ Nekre bir kelimeye sıfat (na’t) olarak kullanılan ifade şekline gelince, o da müphem ve murab bir isim olup kapalılığı muzafun ileyh tarafından giderilmektedir. Böyle bir ifade tarzından amaç da medh veya zemde sıfatlanan varlıkta oluşan abartıya işaret etmek yani sıfatın/niteliğin büyüklüğünü ortaya koymaktır.²¹ Hal olarak gelen *eyyu* edatı da murab ve müphemdir. Genelde marife olan hal sahibinin durumunu gösteren hali açıklamak için kullanılır. Bunun da müphemliği muzafun ileyh ile ortadan kalkar. Bunun muzafun ileyhisinin nekre ve cümlede mezkûr (görünür) olması şarttır.²²

Buraya kadar ki izahlardan da anlaşıldığı gibi muzaf olan eyyu edatının en fasih Arapça lehçelerde şu üç hali vardır: 1. İstifham ve şart anlamında olduğunda hem marifeye, hem de nekreye muzaf olabilir. 2. İsm-i mevsul anlamında kullanıldığında ise (kuvvetli görüşe göre) sadece marifeye muzaf olabilir. 3. Hal veya sıfat anlamında kullanıldığında ise sadece nekreye muzaf olabilir.²³ Gelineen noktada *اَيَّ* edatının Kur’an-ı Kerim’deki kullanımına geçebiliriz:

B. Kur’an-ı Kerim’de Eyyu Edatı

1. İstifham Anlamı

اَيَّ edatı, akıllı ve akılsız varlıklar için soru edatı olarak kullanılır. Bununla bir şeyi tayin edip belirleme amacı güdülmektedir. Bu edat, hem nekre, hem de marifeye izafe edilebilir.

¹⁹. Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vafi*, III, 109-110.

²⁰. Abbas Hasan, age, 110-111.

²¹. Abbas Hasan, age, 111.

²². Abbas Hasan, *en-Nahvu’l-Vafi*, 117.

²³. Abbas Hasan, age, 118.

أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا

“Hanginiz onun tahtını getirebilir.”²⁴

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ

“Artık Allah’a, ayetlerine değil de neye inanacaklar?”²⁵

آيَ edatı, ortak özellikleri olan iki şeyi bir birinden temyiz etmek için kullanılan bir soru edatıdır.

وَإِذَا تَتْلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيِ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا

“Âyetlerimiz kendilerine apaçık okunduğu zaman, o inkâr edenler, iman edenlere dediler ki »Bu iki zümreden (Mümin ve kâfirlerden) hangisi mevki bakımından daha iyi, meclis ve topluluk itibarıyla daha güzeldir?»²⁶ ayetinde bu anlamda kullanılmıştır. Hangimiz daha iyidir? Biz mi? Muhammed’in ashâbı mı?”²⁷

آيَ edatı, istifham anlamında kullanıldığı zaman çoğu kez onun tefsiri olan açıklayıcı bir cümle ile beraber düşünülür. İstifham hemzesi (أَمْ) (İ)ve (edatı ile; “e haza em haza?”

Öte yandan Muzafun ileyh biliniyorsa muzafun ileyh hazf edilir, *eyyu* tenvinlenir. Mesela “*eyyen mine’n-nasi tusadiku*” “kiminle arkadaşlık yapıyorsun?” *eyyu* edatı, mübteda olarak kullanılabilir; örneğin

“ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لَنَعْلَمَ أَيِ الْفَرِيقَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا” “Bu iki guruptan hangisinin daha iyi hesap edeceğini görelim diye onları uyandırdık.”²⁸ آيَ edatı bu yüzden merfudur. Bu edat meful olduğu zaman da mansub okunur: وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ “zalimler nasıl bir yıkımla yıkıldıklarını görecekler.”²⁹ Bu yüzden de *eyyu* burada آيَ eyye şeklinde okunmaktadır.

Ancak bizim esas incelememiz gereken husus Türkçe meal verilirken bu edata ve fonksiyonlarına dikkat edilip edilmediğidir. Şimdi bazı mealleri karşılaştırmalı olarak görelim. Türkçe çevirilere geçmeden önce okuyucunun orijinal metinle beraber Türkçe mealı hakkında da bir mukayese yapması için Türk dili açısından da soru kipleri hakkında kısa bir bilgi vermek gerekmektedir.

²⁴. Neml, 38.

²⁵. Casiye, 6.

²⁶. Meryem, 73.

²⁷. Suyuti, *el-İtkan fî Ulumi’l Kuran*, I, 500.

²⁸. Kehf, 12.

²⁹. Şuara, 227.

Öğrenmek istediğimiz ve bir konuda bilgi edinmek istediğimiz şeyler için soru cümleleri kurarız.³⁰ İçinde soru anlamı bulunan; bir konuda bilgi edinmek, şüpheleri gidermek ve düşünceleri onaylatmak için kurulan cümlelere soru cümlesi denir.³¹ Türkçede soru zamirleri, kim, ne, kime, neyi (pronom interrogatif)’dir. Kim geldi? Ne getirdi? Kimi gördün? gibi.³² Cümlelerin öğelerini bulmaya yönelik tüm soru kelimeleriyle soru cümleleri yapılabilir. Meal verilirken Türkçenin de bu özelliklerine dikkat edilmelidir. İstifham anlamındaki *eyyu* edatına Örnek:

تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ

“İşte bunlar, Allah’ın ayetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık Allah’tan ve O’nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar?”³³

Taberi, *يُؤْمِنُونَ* fiilinin (*yuminune* ve *tuminune*) şeklinde iki meşhur ve sahih kıraat (gaib ve muhatap harfleri ile yani ي ve ت) ile okunduğunu ancak kendisinin sibak ayetlerine uyararak (ي) ile okumayı tercih ettiğini söylemektedir³⁴ ki kanaatimizde de doğru olan budur. Zira Kur’an’a inanmayanlar sahabe değil müşriklerdir; dolayısıyla olumsuz bir halden dolayı onlardan bahsetmek “siz”den (ت harfi ile okuma-*tuminune*) bahsetmekten daha isabetlidir.

Zemahşeri’ye göre burada *بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ* “Allah’tan ve ayetlerinden sonra” demek aslında “Allah’ın ayetlerinden sonra” demektir. Böyle ifadeler Arap dilinde mevcuttur; örneğin “*a’cebeni zeydun ve keremuhu*” “zeyd ve keremi beni şaşırttı.” sözüyle hakikatte kast ettikleri anlam, “*a’cebeni keremu zeydin*” demektir. Yani Zeyd’in keremi (ikramı) beni şaşırttı.” Öte yandan bu ayet Allah’ın kitabından yani Kur’an’dan sonra neye inanacaklar? şeklinde de anlaşılabilir; zira başka bir ayette³⁵ Kur’an, “*ehsenel hadis*” olarak geçmektedir.³⁶ Şimdi Türkçe çevirilere geçebiliriz.

Bilindiği gibi Türkçede kırka yakın meal bulunmaktadır. Tüm bu meallerden burada örnek verme imkânımız bulunmamakla beraber örneklemede öncelikli olarak ulaşabildiğimiz meşhur mealler³⁷ kullanılacaktır. Türkçe meal örnekleri:

³⁰ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, Engin Yay. , Ankara 1998, s. 351.

³¹ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html 22. 02 2008

³² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay. Ankara 2004, . s. 549; M. Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, s. 151-152.

³³ Casiye, 6.

³⁴ Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tefsiru’t-Taberi*, (tah. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki), Daru Hecr, Kahire 2001, XXI, 75; Fahrüddin Muhammed er-Razi, *Tefsiru’l- Fahri’r-Razi*, Daru’l Fikr, Beyrut 1981, XXVII, 261.

³⁵ Zümer, 23.

³⁶ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, Mektebetu’l-Abiyyan, Riyad 1998, V, 481.

³⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, 1979. Abdülbaki Gölpınarlı, *Kuran-ı*

1. İşte bunlar Allah'ın âyetleri, sana onları bihakkın okuyoruz. Artık Allah'ın âyetlerine inanmadıktan sonra hangi söze inanırlar? (Elmalılı M. Hamdi Yazır)
2. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir ki gerçek olarak okuyoruz sana; Allah'ın sözünden ve delillerinden sonra hangi söze inanırlar ki? (Abdülbaki Gölpınarlı)
3. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir ki bunları sana bihakkın okuyoruz. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi bir söze inanırlar? (Ömer Nasuhi Bilmen)
4. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? (A. Özek ve arkadaşları-Diyanet Vakfı)
5. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek olarak okuyoruz. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? (H. Altuntaş-M. Şahin-Diyanet-Yeni)
6. İşte sana gerçek olarak okuduğumuz bunlar Allah'ın âyetleridir. Artık Allah'tan ve O'nun âyetlerinden sonra hangi söze inanacaklar? (Suat Yıldırım)
7. İşte şunlar Allah'ın âyetleridir. Onları sana gerçek ile okuyoruz Allah'tan ve onun âyetlerinden sonra hangi hadise söz e inanacaklar? (Süleyman Ateş)
8. İşte bunlar sana gerçek olarak okuduğumuz Allah'ın âyetleridir. Allah'ın sözünden ve onun âyetlerinden sonra hangi söze inanırlar? (Ö. Dumlu – H. Elmalı)
9. İşte bunlar Allah'ın âyetleridir; sana bunları hak olmak üzere okuyoruz. Öyleyse onlar Allah'tan ve onun âyetlerinden sonra hangi söze iman edecekler? (Ali Bulaç)
10. İşte bunlar, Allah'ın âyetleridir ki, onları sana hak olarak okuyoruz. Hal böyle iken Allah'tan ve onun âyetlerinden sonra hangi hadise/söze inanıyorlar?! (Yaşar Nuri Öztürk)

Kerim'in Anlamı, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1958. Hasan Basri Çantay, *Kuran-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul, 1984. Ömer Nasuhi Bilmen, *Kuran-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul, 2001. A. Fikri Yavuz, *Kuran-ı Kerim ve Meali Alisi*, Sönmez Yay. İstanbul, trs. Süleyman Ateş, *Kuran-ı Kerim Meali*, Şura Yay. trs. Ali Bulaç, *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Bakış Yay. trs. Ali Özek başkanlığında heyet, *Kuran Meali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 1993. Yaşar Nuri Öztürk, *Kuran-ı Kerim Meali*, Yeni Boyut Yay. İstanbul, 1994. Suat Yıldırım, *Kuran- Hakim ve Açıklamalı Meali*, İstanbul, 2002. H. Altuntaş-M. Şahin, *Kuran-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara, 2001. Muhammed Esed, *Kuran Mesajı*, İşaret Yay. İstanbul, 1999. Ömer Dumlu-Hüseyin Elmalı, *Kuran-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İzmir, 2003. Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadreddin Gümüş, *Kuran Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. , Ankara, 2007; Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Otto Yay. , Ankara, 2008.

11. Hakikati ortaya koyan Allah’ın bu mesajlarını sana aktarıyoruz. Eğer Allah’ın (bu ibret dolu) mesajlarına değilse başka hangi habere inanacaklar? (Muhammed Esed)
12. İşte bunlar Allah’ın ayetleridir; sana onları (Cebrail vasıtası ile) okuyup beyan ediyoruz. Artık Allah’ın ayetlerine inanmadıktan sonra hangi söze inanırlar?” (A. Fikri Yavuz)
13. İşte bunlar Allah’ın ayetleridir ki sana bunları hak olarak okuyoruz. Artık onlar Allah’ın ayetlerinden sonra hangi söze inanırlar? (Hasan Basri Çantay)
14. İşte bunlar sana gerçekten okuduğumuz ayetlerdir. Allah’tan ve onun ayetlerinden sonra (buna değil de) hangi habere inanacaklar? (H. Karaman, M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş)
15. İşte bütün bunlar Allah’ın ayetleridir ki bunları sana çok esaslı bir maksatla aktarıyoruz. Peki şimdi o kafirler Allah’a güvenmeyecek, ayetlerine inanmayacaklar da başka hangi söze inanacaklar?! (Mustafa Öztürk)

Ayetteki bu istifhamın meallere yansımaları açısından baktığımızda bütün mealler bu istifham/soru edatını belirgin olarak ortaya koymuşlar ve doğru bir şekilde anlamlandırmışlardır. Edatın anlamı ve çevirisi hakkında adeta meal icmaı oluşmuştur. Burada *eyyu* edatının çevirisinde bir problem görülmemekle birlikte onun izafeli durumu için aynı şeyi söylemek mümkün gözükmemektedir. Çünkü bazı mealler “hadis” kavramını yine hadis olarak çevirmişlerdir. Bu ise tercümede asla sıcak bakılmayı mümkün kılmayan anlam ve düşünce kargaşası üretmektedir. Ömer Nasuhi Bilmen’in “hangi bir söze” şeklindeki tekli tamlaması da Türkçe açısından kabul edilemez, zira “söz” zaten müfrettir.

أيّ edatı, nekreye muzaf olduğunda külliyet bildirir; yani nesne veya öznenin bütünü kast edilir. فَابَّأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَ اللَّهِ وَآيَاتِهِ يُؤْمِنُونَ “Hangi söze inanacaklar.” cümlecğinde “hangi söz” den kasıt Kur’an’ın bütünüdür; bazı ayetleri değildir. Çünkü Kur’an’ın bir kısmını kabullenip bir kısmını inkâr etmek Kur’an³⁸ tarafından onaylanmamaktadır. Dolayısıyla sadece أيّ edatı bile Kur’an’ın bütünü’nün anlaşılması gerektiğine kafidir. Zaten edatın izafesi ile ilgili kuralımız da bunu amirdir. Yukarıdaki meallerde de bu anlam başarıyla açığa çıkarılmıştır. Esasen “hangi söz” şeklindeki tercüme ifadede bile Kur’an’ın bütünü gayet net olarak anlaşılabilir.

“Hadis” lafzı genel olarak başarılı çevrilse de Kur’an Yolu’nda ve M. Esed’in Türkçeye çevrilen şekliyle “haber” olarak tercümesi kanaatimizce isabetli olmamıştır. Çünkü “haber” nitelemesi Arap dili ve edebiyatı zemininde Kur’an’ın mesaj ve misyonuna uygun düşse de Türkçe seslendirildiğinde artık “hangi habere inanacaklar.”

³⁸. Bakara, 85; Nisa, 150.

şeklindeki bir ifade, ayetin yüklü olduğu anlamı yansıtmamaktadır. Zira Türkçede günlük kullanımı itibarıyla “haber” anlaktır, geçicidir, derin bilgi ve hikmetten yoksundur; salt radyo veya TV haberi gibi bir anlam çağrıştırmaktadır. Oysa “hadis” bundan farklıdır. Çünkü o, bütün bir öz, zat, biçim ve mahiyet itibarıyla Kur’an’ı çağrıştırmaktadır. Yine Kur’an’ın birden çok ve değişik isim ve betimlemeleri mevcut ise de “haber” şeklinde ne bir ismi ne de sıfatı bulunmamaktadır.

Yukarıdaki meallerin hepsi ayetteki soru üslubuna dikkat ederek başarılı çeviriler yapmışlardır; ancak bu ayette iki tane (eş zamanlı) fiil bulunmaktadır. Bunlardan birincisi تَتْلُوْهَا (*netluha*) “onu okuyoruz.” fiilidir ki şimdiki zaman kipinde, diğeri de onunla aynı (eş zamanlı) يُؤْمِنُوْنَ (*yuminune*) “iman edecekler.” fiilidir. Bileşik cümlelerin tercümelerinde zaman uyumuna dikkat etmek gerekir.³⁹ Burada kimi meallerde “inanırlar” geniş zaman, kimisinde ise “inanacaklar” gelecek zaman kipi kullanılmıştır. Bileşik cümlede zaman kipine dikkat edilip edilmediği noktasından bakıldığında yukarıdaki meallerin hepsi başarılıdır. Çünkü adı geçen meallerin hepsi birinci ve ikinci fiili şimdiki, geniş ve gelecek zaman kipleriyle çevirmişlerdir. Arapçada şimdiki zaman diğer dillere çevrildiğinde mutlak muzarilik karakterinden ziyade cümlelerin yapısı ile bağlamın konumuna göre çevrilmelidir. Zira Arapça zaman kipleri ile diğer dillerin zaman kipleri birebir örtüşmemektedir.

Ayette Hz. Peygamber dönemi itibarıyla, “biz bu ayetleri okuyoruz.” demek ile “okuruz” demek arasında pek fazla bir fark bulunmamaktadır. İkinci fiil olan iman fiili de “neye iman edecekler.” ile “neye inanırlar.” veya “neye inanıyorlar.” arasında zaman olarak bir fark bulunmamaktadır. Türkçe açısından “*yuminune*” fiili bağlam ve anlam açısından gelecek zaman kipi ile çevrildiğinde anlam ve bağlama daha uygun bir çeviri hissedilmektedir.

يُؤْمِنُوْنَ (*yuminune*) fiilinin (siz inanırsınız) (ت ile) veya (onlar inanırlar/inanacaklar) (ي ile) okunabilirliği şeklindeki kıraat telaffuzları ise yukarıdaki meal örneklerinde gaib siyga ile tek ihtimal üzerine bina edilerek çevrilmiştir. Gaib şahıs kipinin tercih edilmesi de ayetin bağlamı açısından daha isabetlidir; zira inanmayanlar ashab değil diğerleridir. “İnanırlar” “inanıyorlar” “inanacaklar” “iman edecekler” şeklindeki çevirilerin hepsi doğrudur. Zira Arapçaya has bir keyfiyet olarak muzari kip buna müsaittir; herhangi bir anlam değişimi veya kaybı, anlam genişlemesi veya daralması da söz konusu değildir.

Ayetin birinci cümleciğindeki “hak” kavramı maalesef isabetli bir şekilde meallere yansıtlanamamıştır. Meallerin hepsi “hak” kavramını ya “hak ile okuyoruz.” ya da “gerçek olarak okuyoruz.” şeklinde tercüme etmişlerdir. Fakat bu tercümeler

³⁹. Bkz. Banguoğlu, age, 546.

anlamalı değildir; zira “hak ile okumak” “gerçek olarak okumak” Türkçe ifade tarzına uygun değildir. Türkçe kullanım ve ifade tarzına uygun olan çeviri M. Esed’in, “hakikati ortaya koyan” şeklindeki mealidir ki, kanaatimize göre “hakk”ın en başarılı tercümesi bu olmalıdır. Aynı kavramın, “çok esaslı bir maksatla” şeklindeki meali de ayetin anlam ve muradına uygun bir mealidir.

İkinci cümlecğin başında yer alan *بَعْدَ اللَّهِ* “Allah’tan ve onun ayetlerinden sonra” daki *بَعْدَ* edatı hep literal çevrilmiştir. Gerçekte ise “Allah’tan ve ayetlerinden sonra” demek, “Allah’a ve ayetlerine iman etmedikten sonra” demektir. Zira ayetin siyak ve sibakı bizi buna zorlamaktadır. M Esed’in mealinde de buna benzer bir çağrışım bulunmaktadır. Zemahşeri’ye göre, ‘Allah’tan sonra’ demek onun ayetlerine inanmadıktan sonra artık neye inanacaksınız? Demektir.⁴⁰

Yukarıdaki mealler arasında “inanma” fiiline “ki” eki getiren sadece A. Gölpınarlı’dır. Soru cümlesinden sonra “ki” ekinin bulunması Türkçe açısından bir gereklilik olmamakla beraber anlama da bir katkısı bulunmamaktadır. Ancak tek düze tercüme veya tek alternatifli çeviri dayatmasına düşmemek açısından bile olsa sayın Gölpınarlı’nın “ki” li çevirisi tercümede farklılıkların aslında bir tür zenginlik olduğu, dolayısıyla Türk dilinin esneklik ve estetikliğini gösterebildiğinden gayet şık durmaktadır. Hatta bu “ki” li tercümeden ortalama bir okuyuşla bir nedensellik (illiyet) de çıkarılabilir; şöyle ki: “en güzel”ini kabul etmeyen güzeli de kabul etmez. Dolayısıyla “artık onlar hiç bir şeye inanmazlar.” sonucu çıkar. Çünkü bu mantıkları, onların artık hiç bir şeye inanmayacaklarının illiyetini ortaya koymaktadır ki bu durum, kendisine sosyoloji ve felsefede bir yer bulabilmektedir. Bu yüzden de nedensellik anlamı *eyyu* edatının içinde gizlenmiş olabilir, herkes Arapçayı bilememektedir; ama bu nedenselliği hissettiren güzel bir çeviriye de saygı duyulmalıdır.

2. Şart Anlamı

أَيَّ edatı, müphem isim olup şart anlamı taşır. Kaynaklarda *أَيَّ* edatının ilk görevi olarak şart anlamı öne çıkmaktadır.⁴¹ Örnek:

قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلِينَ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ

“Mûsâ, şöyle dedi: “Bu, seninle benim aramda bir iş. İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husûmet yok. Allah, söylediklerimize vekildir.”⁴² Zemahşeri’nin, Hz. Musa ile Hz. Şuayb arasında geçenlerden anlattıklarından da görüleceği gibi

⁴⁰. Zemahşeri, *Keşşaf*, V, 481.

⁴¹. Suyuti, *el-İtkan*, I, 500.

⁴². Kasas, 28.

buradaki *eyyu* edatı şart anlamına gelmektedir.⁴³ Bu iki şarttan yani Şuayb peygambere verdiği söz için sekiz yıl mı, yoksa on yıl mı çobanlık yapacağına dair tefsirlerde yer alan zayıf ve sahih rivayetlerin bileşkesinden anlaşılacağı üzere on yıllık şartın (etemm ve evfa olan on yıldır) uygun olanını yerine getirdiği görülmektedir.⁴⁴ *أَيَّ* edatına eklenen *ma* edatı burada sıra olup *eyyu* edatını *فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ* terkiibine bağlamaktadır.⁴⁵

Türkçede şartlı yapılar şöyle tanımlanmıştır. Bir baş cümleyle bağımlı, yargı niteliğinde şart kiplerinden bir dış cümleden meydana gelen birleşik cümleye tümleme şart cümlesi (proposition conditionnelle complétive) denir. Şart cümlesinde baş cümleyi şart yargısı değil, varılacak sonucu gösteren ceza yargısı teşkil eder.⁴⁶

Genel olarak iki tür şart cümlesi vardır: 1. Olağan şart cümlesi; (Örnek: Alacaksa fiyat iyidir.) 2. Olmayası şart cümlesi; (Örnek: Dokunsan ağlayacaklar.) Gibi.⁴⁷ Yüklemler -sa -se ekiyle kurulu ve şart anlamı veren cümlelere şart cümlesi denir: “Ne ekersen onu biçersin,” “Hızlı koşarsan tez yorulursun.” gibi.⁴⁸ Şartlı bileşik cümlede şart cümlesi yardımcı bir cümledir. Şartlı birleşik yardımcı cümle önce, asıl cümle sonra gelir ki bu Türkçenin asıl unsurun tali unsurdan sonra gelmesi prensibine de uygundur: “Hava güzel olursa biz yarın gezmeğe gideceğiz.”⁴⁹

İçinde şart ve koşul anlamı bulunan cümlelere şart cümlesi denir. Şart cümlelerinin yüklemeleri şart kipine göre çekimlenmiştir ve yardımcı cümle oluşturmuştur. Yani bir cümleyi şart çekimiyle bir yardımcı cümle yapabiliriz. “Eve geldiyse bizi beklesin,” “Ankara’ya gidersen Kızılay’dan bana kitap al.”⁵⁰ Şimdi örnek ayetimizin Türkçe meallerdeki çevirisine bakalım:

1. Dedi: o, benimle senin aramızda, iki müddetin her hangisini ödersem demek aleyhime husumet yok ve Allah mukavelemiz üzerine vekil. (Elmalılı M. Hamdi Yazır)
2. (Hazreti Mûsa da) dedi ki: «Bu (taahhüd) benimle senin aramızdadır. İki

⁴³ Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 497.

⁴⁴ Ebu'l Fida İsmail İbn Kesir, *Tefsiru'l Kurani'l-Azim*, Muessesetu Kurtuba, Giyze/Kahire 2000, X, 455. Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, XVIII, 230-232.

⁴⁵ Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, XVIII, 230.

⁴⁶ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, s. 549-550; ayrıca bkz. Aynı eser, 521.

⁴⁷ Banguoğlu, age 550.

⁴⁸ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dilbilgisi*, s. 352; Bkz. Kemal Demiray, *Temel Dilbilgisi*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1984, s. 236.

⁴⁹ Muharrem Ergin, *Türk Dili*, Bayrak Yay. , İstanbul 1992, s. 413. Şartlı cümlelerin İngilizce-Türkçe çeviri örnekleri için Bkz. Robert Underhill, *Turkish Grammar*, Cambridge/London 1992, s. 411-417.

⁵⁰ http://www.turkceciler.com/Dersnotlari/anlamina_gore_cumleler.html 22. 02. 2008

müddetten hangisini ödersem artık benim üzerime bir husumet yoktur. Allah da dediğimiz şey üzerine vekildir.» (Ömer Nasuhi Bilmen)

3. Musa, bu dedi, seninle benim aramda bir sözleşme. Hangi müddeti tamamlarsam tamamlayayım, demek bir haksızlık edilmeyecek bana ve Allah da şu sözlerimize tanık. (Abdülbaki Gölpınarlı)

4. Musa) Dedi ki: Bu, benimle senin aranda olan (bir antlaşma)dır. Bu durumda iki süreden hangisini yerine getirirsem, artık bana karşı bir haksızlık söz konusu olamaz. Allah söylediklerimize vekildir. (Ali Bulaç)

5. Mûsâ, şöyle dedi: “Bu, seninle benim aramda bir iş. İki süreden hangisini tamamlarsam bana bir husûmet yok. Allah, söylediklerimize vekildir.” (H. Altuntaş-M. Şahin-Diyanet-Yeni)

6. Musa şöyle cevap verdi: Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana karşı husumet yok. Söylediklerimize Allah vekildir. (A. Özek ve arkadaşları-Diyanet-Vakfı)

7. (Musa) dedi: “Bu, seninle benim aramızda (bir sözleşme)dir. Demek hangi süreyi yerine getirsem, bana düşmanlık yok. Allah dediğimize vekildir.” (Süleyman Ateş)

8. Mûsa: “Bu seninle benim aramızdaki bir sözleşmedir. Bu iki müddetten hangisini yerine getirirsem buna itiraz edilemez. Yaptığımız bu sözleşmeye Allah da şahit olsun.” dedi. (Suat Yıldırım)

9. [Musa:] “Bu seninle benim aramızda kalsın.” dedi, “Artık hangi süreyi doldurursam doldurayım bana karşı bir husumet olmasın. Bu söylediklerimize Allah da şahit olsun!” (Muhammed Esed)

10. Mûsa dedi: “Bu seninle benim aramda. İki süreden hangisini tamamlasam bana kızıp darılmak yok. Allah, bizim şu konuştuğumuza Vekil’dir.” (Yaşar Nuri Öztürk)

11. (Musa şöyle) dedi: “-Bu söylediğin söz benimle senin aranda (gözetilecek bir husus) Bu iki müddetten (sekiz ve on yıldan) hangisini ödersem, demek bana karşı düşmanlık yok Allah da dediğimize şahiddir. (A. Fikri Yavuz)

12. Musa dedi: “O, seninle benim aramdadır. Bu iki müddetten hangini ödersem demek ki bana karşı bir husumet yok. Allah da şu dediğimizin üstünde bir vekil.” (Hasan Basri Çantay)

13. Musa, “Bu seninle benim aramdadır; bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana karşı bir husumet olmayacak! Söylediklerimize Allah şahittir.” diye cevap verdi. (H. Karaman, M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş)

14. Musa: “Bu aramızdaki bir sözleşmedir. Bu iki süreden hangisini tamamlarsam tamamlayayım artık bana karşı (fazlası istenerek) hiçbir haksızlık yapılmasın.

Söylediklerimize Allah şahit olsun.” dedi. (Ö. Dumlu - H. Elmalı)

15. Musa da onun bu teklifine şöyle karşılık verdi: “Bak, bu ikimizin arasında bir sözleşmedir. Sekiz veya on yıl; bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana herhangi bir itiraz söz konusu olamaz. Bu konuşmamıza ve sözleşmemize Allah da şahittir.” (Mustafa Öztürk)

Burada *أَيَّ* edatı şart anlamında kullanılmış, böylece ayette belirtilmek istenen bu iki süreden hangisi dolarsa sözleşme yerine gelmiş olacaktır. Çeviride şart ve yargı cümleciklerinin hakkına riayet edilip edilmediği noktasından baktığımız zaman, ayette “doldurulacak süre” şart, “itiraz edilmemesi” cümlecigi de yargı yani ceza ifadesidir. Çeviride de buna riayet edilmiş ve meallerde “Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım.” şeklinde doğru çeviri yapılmış; diğer bir ifadeyle şart yargısı Türkçeye de şart yargısı olarak aktarılmıştır. Baş cümle ise “Bana herhangi bir itiraz söz konusu olamaz.” şeklindeki ceza yargısıdır. Şart ile cezayı birleştirdiğimiz zaman da doğru, birleşik şartlı cümlenin anlamı da gayet açık olan bir meal ortaya çıkmaktadır: “Bu iki müddetten hangisini yerine getirirsem buna itiraz edilemez.”

Elmalılı Hamdi Yazır’ın meali doğru anlamı yansıtmakla beraber Türkçenin edebi güzelliğine uygun bir meal değildir. Çünkü Türkçede “müddet ödemek” şeklinde bir tabir bulunmamaktadır. Böyle bir ifade tarzına yakından bakıldığında Yazır merhumun Arapça ifadenin etkisinde kaldığı açıkça görülür. Çünkü müddet, ayette literal olarak var olan “ecel”in, ödemek ise “kaza” fiilinin karşılığında kullanılmıştır. Ancak Türkçede “müddet ödeme” şeklinde bir ifade biçimi yoktur. Elmalılı, gününün Türkçesini de kullanmamıştır; Elmalılı’nın, mealinde Türkçe ifade biçimine riayet etmekten ziyade ayetteki Arabi/lafzi yapıya daha fazla ihtimam gösterdiğinden sonuçta böyle zevksiz bir Türkçe çeviri ortaya çıkmıştır. Allah’ın vekil olması da günümüz Türkçesi açısından problemlidir. Doğru olan “Allah şahit olsun.” veya “Allah şahittir.” ifadesidir ki yeni meallerde de haklı olarak bu tarz çeviriler tercih edilmiştir. Sözdeki vurguya da dikkat edilecek olursa en güzel tercüme “Allah şahit olsun.” dur. Zira “olsun.” ifadesindeki vurgu daha belirgindir. Bu aynı zamanda ihtilaflı konularda Türkçe açısından temel bir ifade biçimidir.

Elmalılı’nın şart cümlecigi böylesine malul olduğu gibi, ceza yargısı olan “demek aleyhime husumet yok.” şeklindeki ifade tarzı da aynı derecede problemlidir. Çünkü böyle bir ifade biçimi de orijinal metne literal bağımlılıktan kaynaklanmaktadır. Ayetteki nâfiye *لَا* (la) sı yani olumsuzluk harfi, olduğu gibi “yok” şeklinde lafız eksenli çevrilmiş, “*udvan*” *عُدْوَان* lafzı ise husumet olarak çevrilmiş, *عَلَيَّ* “aleyye” (car-mecrur) zarfı ise “aleyhime” şeklinde çevrilmiştir. Bu, kelimesi kelimesine tercüme tekniğidir. Oysa aynı ceza yargısı günümüzde yazılan meallerde oldukça net, sade ve anlaşılır gözükmemektedir: “Buna itiraz edilemez.” Burada hakem, ciddi ciddi Türkçe

meal okuyan genel okuyucu kitlesinin dil ve edebiyat zevkidir. Dil ve edebiyatı da toplumun kendisi var eder. Bu tarihsel gerçek ışığında meallere bakıldığında hangi mealin daha çok kullanışlı olduğu veya olacağı hakkında son sözü okuyucunun edebi zevkine bırakmak gerekir.

“Udvan” kavramı da “husumet, düşmanlık, kızgınlık/dargınlık, haksızlık ve itiraz” şeklinde çeviri tercihlerinde ortak payda olmuştur. Buradaki “husumet”in gerçekte nasıl bir itiraz, haksızlık veya düşmanlığa sebep olacağının tam olarak tesbiti ancak o dönemin Medyen’inde geçerli olan örfi, ticari, dini, hukuki veya ahlaki yapının net olarak bilinmesine bağlıdır. Bu ise çok farklı bir araştırma ve inceleme gerektirir. Bu bağlamda Kur’an’ın tek tek her kelimesinin asla itiraz edilemeyecek çeviri veya mealinin ancak Kur’an arkeolojisi yapmakla mümkün olabileceğidir. Metnin, tam ve eksiksiz olmasa bile, gerçek anlam ve muradına, büyük oranda her harf ve kelime, her kavram ve deyim üzerindeki tarih, zaman, dil, edebiyat, medeniyet ve kültür tozlarının tümünün eksiksiz olarak ve ekipman arkeolog titizliği ile silinmesi ve kazılmasıyla mümkündür. Bu da oldukça büyük emek, sermaye ve zaman isteyen ağır bir iştir; bu yüzdendir ki Kur’an mütercimleri böyle ağır ve zor bir yükün altına girmek istemediklerinden / giremediklerinden yaptıkları çeviriye “meal” adını vermişlerdir. Böylece “gerçek anlama ulaşmamız imkânsızdır; ancak yaklaşık olarak yakınsak anlam budur.” demek istemişlerdir. Hakikaten “meal” kavramı Cumhuriyet döneminde tefsir disiplini alanında icad edilmiş bilimsel, realist belki de tek kavramdır.

3. Sıla Anlamı

Türkçe tam karşılığı olmayan “sıla isim”lerinin İngilizce tam karşılığı olarak; which, that, who gibi relative edatları bulunmaktadır ki, bunlar iki cümleyi birbirine bağlarlar; zaten sıla da bağ demektir. Türkçede “sıla”ya tam olmasa da yakın benzerliği “ilgi zamirleri”nde görmek mümkündür. Onlar iki cümlecici bağlarken bağlaç görevi, zikredilmeyenin yerini tutarken de ilgi zamiri görevini yaparlar. “Benim kalemim” yerine “benimki” derken ilgi zamiri olmaktadır. “Adam gitti.” cümlecici, “giden adamı gördüm.” şeklinde sıla yani sıfat bağlacı ile ifade edilir. “O adam gitti.” ve “onu gördüm.” yerine “giden adamı gördüm.” ifadesi gibi. Bu ilgi zamiri bazen Arapçadaki “ellezi” “elleti” gibi sıla yani bağlaç olur.

“Öncülünü başka bir yargı ile ilgilleyen zamirlere ilinti zamirleri (pronom relatif) adı verilir. Bunlar hem zamir hem bağlam işleyişlerini birlikte yapan kelimelerdir. İlinti zamirleri Türk dillerinde de “kim, ne, hani”, gibi soru zamirlerinin değişik bir işleyiş kazanmasından doğmuş olmalıdır. Sonraları “kim” zamirinin yerini tutan Farsça “ki” zamiri kullanılmıştır. “Unutmayın ki (o) şakadan anlamaz;”, “Bir kova

getirmiş ki onun dibi delik.”⁵¹

Bu edatlar veya zamirler, tek başlarına anlamları olmayan, ancak eş görevli kelime, kelime grubu ya da cümleleri birbirine biçimce ve anlamca bağlamaya yarayan kelimelerdir.⁵²

Tanımlayan ilgi cümlecikleri (defining relative clauses) tam cümle olmayıp sadece ilgi cümlecği bölümleridir. “The girl who came late.” cümlesinin kelime çevirisi: “Kız, ki o geç geldi.” Cümle çevirisi: “Geç gelen kız.” Bir başka örnek: “The baby who drank the milk.” “bebek, ki o sütü içti.” düzgün çevirisi “sütü içen bebek” olmalıdır. Örneklerde fiilin çeşitli zamanlarının (who drank, who drinks, who is drinking) Türkçeye tek şekilde “içen” olarak çevrildiği dikkati çekmektedir. Özne iken ilgi zamiri ile kısaltılanlar Türkçe’ye “...en, ...an” olarak çevrilir. Başka bir deyişle ilgi zamirinden sonra fiil varsa Türkçe’ye “...en, ...an” olarak çevrilir⁵³ “The woman who lives next door is a doctor.” “Bitişikte yaşayan kadın bir doktordur.” cümlesindeki who lives next door cümlecği relative clauses bir cümleciktir.

Nesne iken ilgi zamiri ile kısaltılanlar Türkçe’ye “...dığı” olarak çevrilir. Başka bir deyişle ilgi zamirinden sonra “özne” varsa Türkçe’ye “...dığı” olarak çevrilir. Dil uzmanları ve tercüme otoritelerince yan cümleciklerin (clauses) genelde -dığı -diği olarak Türkçeye çevrildiği vurgulanmaktadır.⁵⁴ Aşağıdaki örnekler yeteri derecede bir fikir verecektir: “I know what the facts are.” “Gerçeklerin ne olduğunu biliyorum.” “I know what to do on education.” “Eğitim konusunda ne yapacağımı biliyorum.” gibi.⁵⁵ “You can take what you want.” Bozuk bir Türkçe ile, “Ne ki istersin alabilirsin.” şeklinde çevrilen cümlelerin düzgün bir tercümesi şöyledir: “İstedğini alabilirsin.”⁵⁶ Şimdi ayet örneğimize geçebiliriz:

ثُمَّ لَنَزَعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أَيْهَمَّ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا

“Daha sonra da her topluluktan Rahman’a isyanda başı çekenleri çekip

⁵¹ Banguoğlu, Türkçenin Grameri, s. 369, 370; ayrıca bkz. Aynı eser, s. 552-553.

⁵² <http://suhuf.informe.com/edatlar-lgen-ler-dt573.html> 19. 02. 2008

⁵³ <http://www.byturk.org/connective-relative-pronounst194720.html?s=26197423a4ea4cbf1a921447c0cc7ed5&http://www.jetnetcity.com/ingilizce-ogren/relative-pronouns/ingilizcede-ilgi-zamirleri.html> 19. 02. 2008

⁵⁴ Raymond Murphy, *English Grammar*, Cambridge University Pres, Cambridge 2006, s. 184-193; Ayrıca Bkz. Ömer Özçağlıyan, *Detailed English Grammar*, Hacettepe Taş Kitapçılık, Ankara 2003, s. 142.

⁵⁵ Bkz. Ömer Özçağlıyan, *Detailed English Grammar*, s. 132-142; ayrıca bkz. Robert Underhill, *Turkish Grammar*, Cambridge/London1992, 332.

⁵⁶ http://www.egitimcininyeri.com/yabanci_dil_odevleri/ingilizce_tanimlayan_ilgi_cumlecikleri-t974.0.html;jmode=22.02.2008

ayıracağız.”⁵⁷ En isyankârlarından başlamak suretiyle cehenneme atacağız. *Eyyu* ism-i mevsulünün edatının burada sıla cümlecisi “Rahman’a isyanda başı çekenleri” cümlecisidir. Bu cümlecinin odak kavramı da عَتِيًّا “utuv” kelimesidir. “utuv”, şirk, küfür ve isyan anlamlarına gelmektedir.⁵⁸ Ayette ise bu şirk ve isyanda ileri olanlardan bahsedilmektedir. İbn Abbas’a göre اَيْهَمُّ اَشَدُّ “en şiddetli olan”dan kasıt Kur’an’a karşı cürette ileri gidenlerdir.⁵⁹ Taberi’nin seleften yaptığı alıntılara göre utuv kavramı şirk, isyan ve küfür olarak tefsir edilmiştir; bu suçları işleyenlerin en suçlularından başlanacaktır.⁶⁰ Hazin’e göre ise bu ayette şirk ve küfür önderlerinin en inatçıları kastedilmektedir. Tevhide karşı cürmü büyük olanlar, küfürde ileri olanlar, anti tevhid derece ve sıralarına göre ateşe atılacaklardır. el-ekfer fe’l ekfer yani en azgın inkarcı suçlulardan başlanacaktır. Çünkü “dal ve mudil” (hem sapmış hem başkasını saptırmış) olanın suçu “dal ve tabi” (sadece sapmış ve sempatizan olmuş) olanın suçundan daha büyüktür; bu sebeple azaba önce onlardan başlanacaktır.⁶¹ Zemahşeri, utuv kavramının tefsirinde başka ayetlerle⁶² istidlal ederek aynı zamanda azgın ve isyankâr fırka ve gurupların “reis” ve “önder”lerinin de kastedilebileceğine işaret eder.⁶³ Ayetin tefsiri hakkında bu kısa bilgilerle yetinip şimdi de Türkçe meallere bu anlamların doğru olarak yansıtılıp yansıtılmadığına, Türkçeye düzgün aktarılıp aktarılmadığına bakalım:

1. Sonra her zümreden Rahman’a karşı en ziyade serkeşlik eden hangileri ise muhakkak ve muhakkak nez’edeceğiz. (Elmalılı M. Hamdi Yazır)
2. Sonradan her fırkadan Rahmân’a karşı ziyâdece mütekebbir (serkeş) olanı muhakkak ki, şiddetle ahzedeceğiz. (Ömer Nasuhi Bilmen)
3. Sonra hangi taife, Rahman’a karşı en fazla azgınlıkta bulunduyorsa onu ayırıp önce cehenneme atacağız. (Abdülbaki Gölpınarlı)
4. Sonra, her bir gruptan Rahman’a karşı azgınlık göstermek bakımından en şiddetli olanı ayıracağız. (Ali Bulaç)
5. Sonra her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız. (H. Altuntaş-M. Şahin-Diyanet-Yeni)
6. Sonra her milletten, Rahman olan Allah’a en çok asi olanlar hangileri ise çekip

⁵⁷. Meryem, 69.

⁵⁸. Taberi, *Tefsiru’t-Taberi*, XV, 588-589.

⁵⁹. İbn Abbas, Tefsiru İbn Abbas, (Mecmau’t-Tefasir), Çağrı Yay. İstanbul 1979, IV, 173,

⁶⁰. Taberi, *Tefsiru’t-Taberi*, XV, 588-589.

⁶¹. Hazin, Alauddin, *Lubabu’-Tevil fi Meani et-Tenzil*, (Mecmau’t-Tefasir) Çağrı Yay, İstanbul 1979, IV, 173.

⁶². Nahl, 88: “İnkâr eden ve (insanları) Allah yolundan çevirenler, diğer kimseleri de bozdukları için onlara azab üstüne azab artırdık” Ankebut 13. ayeti ise şöyledir: “(Fakat gerçek şu ki) elbette kendi yüklerini, kendi yükleriyle birlikte nice yükleri (başkalarını saptırmanın vebalini) taşıyacaklar ve uydurup durdukları şeylerden kıyamet günü mutlaka sorguya çekileceklerdir.”

⁶³. Zemahşeri, *Keşşaf*, IV, 42.

- ayıracağız. (A. Özek ve arkadaşları-Diyanet vakfı)
7. Ve sonra her [günahkar] topluluktan O sınırsız rahmet Sahibi'ne kibir ve dik başlılıkta ileri gidenleri ayırıp öne çıkaracağız. (Muhammed Esed)
8. Sonra da her topluluktan, Rahman'a isyan etmede aşırılık edenleri çekip ayıracağız. (Suat Yıldırım)
9. Sonra her millettten Rahman'a en çok karşı geleni ayıracağız. (Süleyman Ateş)
10. Sonra her gruptan, Rahman'a karşı kafa tutmada daha şiddetli davrananlar kimlerse, onları ayıracağız. (Yaşar Nuri Öztürk)
11. Sonra her (kafir) zümreden Rahman'a kaşı en ziyade isyankar hangileri ise muhakkak (bunları evvela Cehenneme) ayırıp atacacağız. (A. Fikri Yavuz)
12. Sonra her ümmetden hangisi Rahman olan (Allah'a) karşı daha ziyade asi ve cüretkar olmuşsa muhakkak ve muhakkak (evvela onu) ayırıp atacacağız. (Hasan Basri Çantay)
13. Sonra her gruptan, Rahman'a en çok asi olanlar hangileri ise çekip çıkarcacağız. (H. Karaman, M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş)
14. Sonra her gruptan hangisi Rahman'a karşı en çok baş kaldırmışsa, onu içlerinden çekip alacağız. (Ö. Dumlu - H. Elmalı)
15. Daha sonra da her topluluktan Rahman'a isyanda başı çekenleri çekip ayıracacağız. (Mustafa Öztürk)

Öncelikle burada bir sıla edatı olarak *عَلَى* edatının bağlandığı odak kavram olan *عَتِيًّا* “utuv” kavramına bakalım. Meallerde bu kavram genel olarak “azgınlık, isyan, serkeşlik, kibir, karşı gelme, kafa tutma” şeklinde çevrilmiştir. Oysa tefsirlerde söz konusu isyan, serkeşlik, kibir, karşı gelme ve kafa tutmanın, sıradan herhangi bir konuda söz gelimi ekonomik, felsefi, estetik, siyasi değil fakat tevhide karşı yani şirk, küfür ve inkâr isyanı olduğu yani inançsal bir isyan ve kafa tutma olduğu anlaşılmaktadır. Rahman'a hayatın herhangi bir alanında isyan ile O'na iman etmede isyan arasında fark vardır; örneğin Rahman'a isyan etme; kumar oynama eyleminde de bulunmaktadır; ancak yukarıdaki örneklemede kullandığımız ayette kastedilen kumar oynama alanındaki isyan değil; bilakis inanç düzeyindeki isyandır. Çünkü Kur'an'ın genel olarak ikaz, ikab, inzar, azap, gazap ve tehdit ayetlerinin temel konusu inançtır. Dolayısıyla ayetin mealinde “inançta isyan” noktası vurgulanmalıdır ki en küçük bir hata veya günah işleyen biri bu ayetin mealini okuduğunda dehşete kapılıp bütünüyle ümitsizliğe düşmesin.

Esasen Kur'an'ın günaha karşı olan tehdit ve sakındırması, şirk ve küfre karşı olan tehdit, öfke ve gazabının yanında küçük kalır. Şu halde şirk gibi büyük günahlar ile örneğin “murdar et” yemeyi veya birine “sövme”yi aynı kefeye koymak

hem Kur’an metninin yüklü olduğu dengeli tasnif ve tehditlerine, hem de tercüme sanatının hassas dinamiklerine uymamaktadır. Bu açıdan bakıldığında maalesef örneklemede kullandığımız hiçbir mealde bu anlam ve dengelere dikkat edilmediği görülmektedir. Bu doğrultuda meallere tekrar dönüp bir kez daha baktığımızda yine de “inançta isyan”ı hissettiren bir meal bulamadık. Oysa yapılması gereken şey çok basittir; o da sadece tamlamaya bir ek kelime yani (inanç) kelimesini ilave etmektir: “Rahman’a inanma/iman etme konusunda isyan edenleri çekip (ayırıp) cehenneme göndereceğiz.” veya “tevhid dışı imanda” ısrar edenleri (ileri gidenleri) çekip (ayırıp) cehenneme göndereceğiz.” Böylece ayet daha anlamlı olacaktır. Anlaşılan o ki, meal yazarları tek tek her ayet üzerinde uzun uzun incelemelerde bulunmamış; maalesef çeviri işini aceleye getirmişlerdir.

اِنَّ edatının en yakınında bulunan “eşeddu” kavramı ise “en ziyade, en fazla, en şiddetli, en isyankâr, en çok asi olanlar, azgınlıkta ileri gidenler, ziyâdece mütekebbir (serkeş) olan, ileri gidenler, aşırılık edenler, en çok karşı gelen, daha şiddetli davrananlar, isyanda başı çekenler” şeklinde yukarıda geçen İngilizce örneklerden de hatırlanacağı gibi sonu -en -an eki alarak ve doğru bir biçimde Türkçeye aktarılmıştır. Ancak Elmalılı, Fikri Yavuz, H. Basri Çantay, Y. Nuri Öztürk ve Ömer Dumlulu vb., meallerinde bu kurala uymamış, şartlı ifade biçimini tercih ederek düzgün bir çeviriden uzaklaşmışlardır.

Eşeddu kelimesi ise ism-i tafdil (comparative form) olarak “en fazla”, “en çok”, “en aşırı”, “en ileri” şeklindeki abartılı anlamı ile çeviriye doğru olarak yansıtılmıştır. Ancak bazı mealler bu şiddeti bizzat tercüme ederek; “en ziyade serkeşlik” “en fazla azgınlık” gibi, bazıları ise şiddetle yapılan fiilin kendisini “en isyankâr” şeklinde tercüme etmişlerdir. Bazısı da aşırı gidilen fiil ve durumu zikrettikten sonra abartı ifadesine yer vermiştir; “isyan etmede aşırılık edenleri” “isyanda başı çekenleri” şeklinde çevirmişlerdir. Türkçe açısından bunların hepsi anlaşılırdır; ancak genel kullanım ve selikada durum biraz farklıdır. Söz gelimi bir eğitimci, sınıfın en haylazlarını cezalandırmak istemektedir; sınıfa hitabında yukarıdaki meallerin kullandığı ifade biçimlerinden hareket edersek (kıstas alırsak) şu üç biçimde seslenecektir: 1. “Bu sınıfta en ziyade/en fazla haylaz olanları cezalandıracağız.” 2. “Bu sınıfın en haylazlarını cezalandıracağız.” 3. “Bu sınıfta haylazlıkta ileri gidenleri cezalandıracağız.” Kanaatimizce genel ve yaygın olan kullanım ikinci kullanımdır. Yani en haylazlarını (en isyankârlarını). Buna göre Diyanet İşleri Başkanlığının yeni mealı bu anlamda daha başarılı gözükmektedir.

Sıla cümlelerinin yukarıda da belirttiğimiz gibi ana hatlarıyla Türkçeye -dığı -diği veya -en -an şeklinde tercüme edildiğini gördük. Bu açıdan bakıldığında görülecektir ki, sıla cümleleri bağlaçtır; bunun Türkçe karşılığı -en -an ekidir; yapan, giden, eden,

yazan vs. Çünkü ism-i mevsul dediğimiz bağlaç isim ile bir niteliği birleştirmektedir. Örneğin “*ellezi cae*” “gelen” “*ellezi kâtele*” “savaşan” “*ellezi asa*” “isyan eden” gibi. Şu halde -en -an eki Türkçede bir niteleme eki yani sıfattır. Türkçede -en -an gibi gayet kısa ve veciz bir tarz ile ifade etmek dururken bu ek yerine uzun açılımlar tercih etmek doğru olmamalıdır. “*ellezi cae*” ifadesini “o ki geldi.” “*ellezi asa*” cümlesini “o ki isyan etti.” şeklinde tercüme etmek doğru değildir. Nitekim: A. Gölpınarlı (Fikri Yavuz, Hasan Basri) mealinde *eyyu* edatını hem istifham anlamında kullanmış; meale “hangi taife” diye yansıtmış, hem de -en -an eki yerine “bulunduysa” (isyan eden) yerine “bulunduysa” gibi şart ifadesi ile çevirmiş, hem de gerekmediği halde “bulunduysa” ifadesini açıkça yazmıştır. Bu yüzden mealde haşiv meydan gelmiş, icaz ve selaset kaybolmuş, akıcılık zedelenmiştir. Esasen *eyyu* edatı burada şart edatı anlamında da kullanılmış değildir. Malum olduğu gibi o burada sıra olup bir relativ cümledir.

Diğer taraftan isyanın Türkçe karşılığı da salt “azgınlık” değildir. İsyân tabiri Türkçeye de fazla anlam kaybına uğramadan geçtiğinden kanaatimizce isyan kavramı aynen “isyan” olarak tercüme edildiğinde daha isabetli bir tercüme oluşabilir. Çünkü “azmak” fiilinin hakiki anlamında isyan manası yoktur. Türkçe sözlüklere baktığımız zaman şu anlamlara geldiğini görürüz: 1. Taşkınlıkta ileri gitmek: “Çocuklar azdı.” 2. Deniz, ırmak vb. kabarmak, taşmak: “Deniz azdı.” 3. Yara, hastalık etkili, tehlikeli duruma gelmek: “Bazılarının bronşiti, bazılarının romatizması azmış.” 4. Cinsel duyguları artmak. 5. Çamaşır artık ağartılamaz duruma gelmek. 6. Hayvanlar iki ayrı ırktan doğmak: “Katır, atla eşekten azmış bir hayvandır. 7. Bitkiler, aşırı büyümek.⁶⁴ İsyân ise Muhammed Esed’in gayet yerinde belirttiği gibi “dik kafalılık” ve “kibir sonucu boyun eğmeyerek itaatten çıkmak”tır.

Diyanetin yeni mealinde hem anlam, hem de Türkçeye aktarma doğru yapılmışken; Diyanet Vakfının mealinde ise aynı isabetlilik görülmemektedir. Çünkü *eyyu* edatına “hangileri ise” şeklinde hem soru, hem de şart anlamı verilerek yani istifham ve şart anlamları bir arada verilerek yanlış yapılmıştır. Maalesef aynı hata Elmalılı H. Yazır’ın mealinde de aynen bulunmaktadır. Şu farkla ki, Yazır, isyankar yerine Farsça “serkeş” tabirini kullanmıştır. Kanaatimizce isyankar kelimesi serkeş kelimesinden daha çok Türkçeleşmiş ve tanınmıştır. Ömer Nasuhi’nin “ziyadece mütekebbir (serkeş) olanı ahz edeceğiz.” şeklindeki çevirisi de günümüz Türkçesi açısından problemli olmakla beraber -en -an ekiyle çevrildiğinden başarılıdır.

Ali Bulaç’ın mealinde ise tamamen Arapçanın etkisinde kalınarak bir tercüme tekniği tercih edilmiştir: Ayet “azgınlık göstermek bakımından en şiddetli olanını”

⁶⁴. <http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFA6AA849816B2EF05A79F75456518CA>

şeklinde çevrilmiştir. Oysa Arapçadaki sıfat, temyiz ve hal cümleleri Türkçeye aktarılırken bu şekilde ifade edilmez. Bir öğrenci sürekli ve en çok öğretmene isyan ediyorsa onun için şu ifade kullanılır: Öğretmene en çok isyan eden öğrenci” yi cezalandıracağız. Şimdi bunu yukarıdaki tercüme tarzı ile çevirdiğimiz zaman şu şekilde ifade etmemiz gerekir: “Öğretmene “azgınlık göstermek bakımından en şiddetli olanını” cezalandıracağız.” Bu da takdir edilir ki Türk dili ve edebiyatı açısından sağlıklı bir ifade şekli değildir. Çünkü Türkçede sıfat cümlecikleri “-mek -mak bakımından” şeklindeki tabirlerle ifade edilmezler. “En şiddetli olanı” tabiri de Türkçe açısından doğru değildir. Şiddet kelimesi Türkçede artık o anlama gelmemektedir. “Şiddet” daha çok baskı ve terör anlamına gelmektedir. Oysa Kur’an’ın nazil olduğu dönemde أَشَدُّ *eşedd* kelimesi bir ism-i tafdil (comparativ) abartı bir ifade olarak kullanılmaktadır. O günkü أَشَدُّ *eşedd* kelimesinin bugün Türkçe karşılığı “en çok” “en fazla” olmalıdır. Dolayısıyla en şiddetli şeklindeki bir meal Türkçe açısından isabetli değildir.

Ö. Dumlu - H. Elmalı’nın, diğer meallerde olmayan “onu içlerinden çekip alacağız.” tabiri de ayetin anlamına uygun değildir. Zira böyle bir çeviride sanki suçlu başkalarının içine karışmış, saklanmış gibi bir anlam veriyor; oysa gerçekte anlatılmak istenen, dereceleri farklı da olsa inkâr suçunu işleyenlerin hepsidir. Esasen bu anlam, Kur’an’ın bütünlükçü mealinde zaten vardır; nitekim Allah’ın affetmediği tek günah şirk ve inkârdır.

Muhammed Esed’in “kibir ve dik başlılıkta ileri gidenler” şeklindeki tercümesi de sıhhatli bir çeviridir. Zira hem -en -an eki ile çevrilmiş, hem isyankârların tefsiri tercümesi yapılarak kibir ve dik başlılık şeklinde açılımına gerek duyulmuş, hem de “ileri gidenler” ifadesi ile أَشَدُّ *eşeddu* tabirinin aşırılığı vurgulayan yönüne işaret edilmiştir. Ancak buradaki kibir, yürürken veya geline her hangi bir makam ve mevken kaynaklanan bir kibir ve gurur değil iman ve teslimiyete karşı kibir olunca M. Esed’in mealı de maalesef eksik kalmaktadır. İnancı gösteren basit bir izafetle bu eksiklik giderilebilirdi.

Süleyman Ateş, -en -an ekini ekleyerek sılaya ve bağlaca dikkat etmekle beraber, isyanı “en çok karşı gelmek” le tercüme etmiştir. Bu tercüme “isyan”ın bütün nüanslarını yansıtmamakla beraber yanlış bir çeviridir diyemeyiz. Ancak o da inanç kavramına izafe yapmadığından eksik bırakmış olmaktadır.

Yaşar Nuri Öztürk ise, isyanı “kafa tutma” olarak çevirmiştir. Buna da yanlış bir tercümedir diyemeyiz; ancak “kimlerse” şeklinde soru/şart edatı kullanması doğru olmamıştır. Ayrıca أَشَدُّ *eşeddu*’nun çevirisinde de “daha şiddetli davrananlar” şeklindeki tercihi de ism-i tafdilin suri bir çevirisidir. Zira her ism-i tafdil “daha”

tabiri ile tercüme edilmek zorunda değildir. “Kafa tutma” zaten bir davranıştır, bu davranışta şiddetli davranma pek sık gözükmemektedir. Bunun yerine “en çok kafa tutanları ayıracağız.” şeklindeki bir çeviri daha estetik olabilir.

Mustafa Öztürk’ün mealinde “Rahman’a isyanda başı çekenleri çekip ayıracağız.” şeklindeki tercümesinde sanki sadece “isyancıların liderlerinin” cezalandırılacağı gibi bir kanaat doğmaktadır ki, bu, ayetin anlam dokusunun tam bir yansıması değil yansımalarından bir tanesidir ki ona Zemahşeri işaret etmişti. Esasen ayette kastedilen, inanmama konusunda ısrar edenlerin hepsidir. Oysa bu tercümede sadece inanmayanlardan “başı çekenler” yani liderler anlaşılmaktadır ki, bu da eksik bir tercümedir. Çünkü ayette, lider olsun veya olmasın inanmamakta ısrar edenlerin hepsi kast edilmektedir. Buradaki sıralama liderlik veya tebaa olmakta değil, inanmayanların inkârlarındaki ısrar, şiddet ve inatlarındadır. Dolayısıyla “Rahman’a isyanda ileri gidenler” tabiri ile bütün inatçı inkarcılar kastedilebildiği halde “isyanda başı çekenler” ifadesiyle sadece önder olan inkarcılar kastedilir; bu da efradını cami bir tercüme olmaktan uzaktır. Zira burada “başı çekenler” ifadesi ile aşırı isyancılar yani inançta çokça isyan edenler kastedilmektedir. Yoksa isyancıların “reislerini” ayıracağız, diğerlerine karışmayacağız gibi bir anlam çıkmaz. Kapsamlı anlam kanaatimizce; “tevhide inatla isyan edenlerin hepsini ağır cezaya göndermek üzere sevk edeceğiz.” şeklindedir.

4. İhtimalli Kullanımı: Sıla, Hal, Sıfat, Şart, Taaccüb

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ

Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, *dilediği bir biçimde seni oluşturan* cömert Rabbine karşı seni ne aldattı?⁶⁵

اَيِّ edatı ile bu ayette umumilik kastedildiğinden mevsufu zikredilmemiş bir sıfattır; مَا شَاءَ *ma şae* cümlesi ise onun sıfatıdır. مَا edatı zaidir; başında bulunduğu cümle, اَعَدَلَكَ *adeleke* fiilini açıklamaktadır; bu yüzden bir önceki cümleye atıf yapılmamıştır. اَيِّ ile başlayan cümle bütün olarak (teknik tabirle car mecrur) hal cümlesi olabilir. O takdirde anlam “seni dilediği suret ve sirette yaratmış olduğu halde” (seni rabbine karşı aldatan nedir?) demek olur. Bir görüşe göre de *eyyu* burada ismi mevsuldür (bağlaç) sıla cümlesi ise yani bağlanan cümle ise, مَا fiili ile başlayan cümledir. O takdirde de anlam şöyle olur: “Seni dilediği şekilde biçimlendiren” Rabb’ine karşı aldatan nedir?⁶⁶

Eyyu ism-i mevsulünün nekre kelimeye muzaf olup olmaması konusu ise dil-

⁶⁵. İnfitar, 6-8.

⁶⁶. Mahmud el-Alusi, *Ruhu'l Meani*, Daru İhyai't-Turasi'l Arabi, Beyrut, trs. , XXX, 64.

ciler arasında ihtilafıdır. Aynı şekilde *eyyu* edatının burada şart edatı olma ihtimali de vardır. Şartın cevabı olacak cümlelerin de, anlamı gelecek manası taşımak şartıyla mazi siygasında gelebilir. car (fi cer harfı) عَدَلَكْ “adeleke” fililine mütallık kılınırsa o takdirde “*eyyu*” edatının sıfat olması da mümkündür. O zaman da “dilediği sıfatta seni (nitelikte) yarattı.” anlamı belirgin hale gelir. O zaman da sanki şöyle bir ifade kullanılmış gibi olur: “Seni öyle bir surette yarattı ki (bir suret ki ne suret) bir şekil hem de ne şekil” anlamında yani “acaib bir yaratılış ile” şeklindeki sıfat tamlaması ile nitelenme anlamı da olabilir. Değerini daha da yüceltmek ve onun yaratılışının hari-kalığına işaret etmek amacıyla mevsuf olan “insan” kelimesi ise hazfedilmiştir.⁶⁷

Fahreddin er-Razi de *eyyu* edatının tefsirinde مَا شَاءَ رَجَبَكَ deki مَا yı da katarak şöyle demiştir مَا'nın iki ihtimali vardır; birincisi şart ikincisi sıla anlamı; bununla beraber yine de zaid değildir: “Seni nasıl dilediyse o şekilde yarattı.” Bu anlamda Mukatil ve Ebu Salih gibi müfessirler şu yorumu yaparlar: “Dileseydi (şartlı) seni insan suretinde değil de köpek, eşek, domuz veya maymun suretinde yaratabilirdi.”⁶⁸

İkinci ihtimal de müekked sıla olma ihtimalidir. O takdirde de anlam “meşiet ve hikmetinin gerektirdiği farklı suretlerden birinde yaratabilirdi.” olur. Farklı suretlerden de şunu kastetmiş olabilir: Babaya benzerlik, anaya benzerlik, baba tarafına benzerlik, ana tarafına benzerlik vb. Ferrā ve Zeccac'a göre ise bu suretler; uzunluk, kısalık, güzellik, çirkinlik, erkeklik ve dişilik gibi fiziksel ve biyolojik niteliklerdir. Kaffal ise bunlara zenginlik, fakirlik, sağlık, hastalık ve uzun ömürlülük gibi iktisadi ve tıbbi şeyler de eklemiştir. el-Vasiti gibileri de “fi eyyi suretin” terkibi için “itaatkâr ve isyankâr suretinde yaratması” olarak anlayıp, velayet suretinin adavet sureti gibi olmayacağı” şeklinde batını/işari yorumlar yapmışlardır. Aynı vadide daha başkaları da salt ruhi karakter yani “ruhların temizliği veya kirliliği sureti”nde anlamışlardır.⁶⁹ İbn Kesir ise *eyyu* edatının cümledeki fonksiyonu ile değil ayetin bir bütün olarak anlamı hakkında çeşitli nakillerde bulunmaktadır.⁷⁰

Zemahşeri'ye göre, car-mecrur رَجَبَكَ *rekkebeke* fiiline müteallak hal cümlesi olabilir. Aynı şekilde *eyyu* edatında taaccüb manası da olabilir. O takdirde de “seni acaip bir şekilde düzgün yaratan” (Rabbine karşı seni aldatan nedir?) şeklinde bir anlam kazanır.⁷¹

Burada şart, sıla, hal, taaccüb veya sıfat anlamlarından herhangi birini tercih edebilmek için öncelikle رَجَبَكَ “*rekkebe*” fiilinin anlam örgüsüne bakmakta yarar vardır;

⁶⁷. Alusi, *Ruhu'l Meani*, XXX, 64-65.

⁶⁸. Razi, *Tefsiru'l- Fahri'r-Razi*, XXXI, 82; Taberi, *Tefsiru't-Taberi*, XXIV, 179.

⁶⁹. Razi, *Tefsiru'l- Fahri'r-Razi*, XXXI, 82.

⁷⁰. İbn Kesir, *Tefsirul Kur'anil Azim*, XIV, 276.

⁷¹. Zemahşeri, *el-Keşşaf*, VI, 331.

zira Zemahşeri'nin de dediği gibi anlam o fiilde odaklanmaktadır. Zemahşeri'nin hal anlamı tercih edildiği takdirde (ki kanaatimizce en uygun fonksiyon odur) Razi tefsirinde Allah'ın meşietinin Eşari kelamının tesirinde kalınarak onun kudretine vurgu yapılması ve dilediği takdirde insanı domuz, eşek, köpek, maymun olarak yaratabileceği şeklindeki yorum isabetli olmamaktadır. Çünkü Yüce Yaratıcı surenin baş tarafında zaten ona "ey insan" diyerek hitap etmektedir. Bu hitapla zaten onu hayvan türünden ayrı görmüş ve onu insan olarak yaratmayı irade etmiş; meşiet de bu şekilde tecelli etmiştir; artık onu hayvan olarak yaratması düşünülemez. Dolayısıyla burada isabetli yorum şu olur: Ayet, hayvandan çok daha üstün bir varlık olarak insanın kendi benliğindeki harika sisteme, düzen, uyum ve yaratılışa bakmayı önerir. Bu ise insan olarak yaratılan bir varlığın hayvan olarak da yaratılabilirlik ihtimalini zayıflatmaktadır.

Bununla beraber insan, ahlaki açıdan sukut ettiğinde hayvanlardan daha da aşağı olabilir; ancak burada bağlam Allah'ın insanı mükemmel bir şekilde yarattığıdır. Esasen *rekkebe* fiilinde de bu anlam vardır. İtizali yorumun burada bir tezahürü olarak Zemahşeri; kudret ve irade tecellisinden ziyade halk ve tevhid ilkesinin altını çizmiş olmaktadır. Tek bir ilah ancak bu kadar mükemmel bir varlığı yaratabilir. Dolayısıyla burada odak anlam, insan vücudunun ve ruhunun harika sistemidir. Ayet de buna dikkat çekmektedir. Çünkü insanı dilediği gibi basit ve şuursuz yaratsaydı (hayvan misali) o takdirde *rekkebe* fiilinin, terki ve sanatın bir anlamı kalmazdı. Esasen ilahi irade ve meşiet, insan olarak yaratmayı tercih ettikten sonra bu sanatın sahibinin uluhiyet ve rububiyetine teslim olmak kalır. Aldanmamak gerekir. Dolayısıyla buradaki "*eyyi suretin*" hal cümlesi (sıfatsı cümle) olma ihtimali yüksektir; "O, seni bu güzel halde yarattı, bunun gereğini yap." demektir. Böyle olunca burada *eyyu* edatının sıla ve şart anlamları kanaatimizce tali konuma düşmektedir.

Bu sıfatsı veya hal cümlelerinin Türkçe kullanımına gelince bilindiği gibi; "baş cümle anlatısının ne gibi bir hal içinde oluştuğunu belirten bir zarf fiil cümlesiyle kurulmuş karmaşık cümleye zarf fiil yani hal cümlesi (proposition adverbiale circonstancielle) denir. Örnek: "Taşlara basarak karşıya geçtik."⁷²

Sıfatsı ve sıfat fiil cümlelerinden Türkçede genel olarak "-dığı- diği -ecek -acak" şeklinde yaygın bir kullanıma sahiptir (proposition adjective qualificative). Şu örneklerde bu durum açıkça görülmektedir: "Okuduğum kitap", "okuyacağım kitap". "Alacağı kız Haydar beyin torunuymuş." "Oturduğumuz evin odaları genişti."⁷³

Sıfat cümlecikleri (relative clauses) aynı ad öbeğine (noun phrase) sahip iki basit cümleyi birleştirmek için kullanılırlar. Sıfat cümlecikleri bulundukları cümlede

⁷² Banguoğlu, age, s. 575.

⁷³ Banguoğlu, age, s. 567-570.

sıfat görevi yaparlar; cümlede isimleri nitelemek için kullanılırlar. Sıfat cümlecikleri niteleme yapacakları cümleye ilgi zamirleri (relative pronouns) ile bağlanırlar.⁷⁴ Şimdi ilgili olduğumuz “Ey insan! Seni yaratan, şekillendirip ölçülü yapan, *dilediği bir biçimde seni oluşturan* cömert Rabbine karşı seni ne aldattı? ayetinin Türkçe meallerdeki çevirilerine bakalım:

1. Dilediği her hangi bir surette terkib etti. (Elmalılı M. Hamdi Yazır)
2. Dilediği surete de benzetti seni. (Abdülbaki Gölpınarlı)
3. Dilediği bir sürette seni terkip etti. (Ömer Nasuhi Bilmen)
4. *Seni istediği bir şekilde birleştiren* (A. Özek ve arkadaşları- Diyanet Vakfı)
5. *Dilediği bir biçimde seni oluşturan* (H. Altuntaş-M. Şahin-Diyanet-Yeni)
6. Ve seni dilediği bir surette terkib eden? (Suat Yıldırım)
7. Seni(n organlarını) dilediği şekilde birbirine ekledi. (Süleyman Ateş)
8. Dilediği bir şekilde seni oluşturmıştır. (Ö. Dumlu – H. Elmalı)
9. Dilediği bir surette seni tertib etti. (Ali Bulaç)
10. Ve seni dilediği şekilde bir araya getiren (Rabb’inden)? (Muhammed Esed)
11. Dilediği herhangi bir biçimde seni oluşturdu. (Y. Nuri Öztürk)
12. Seni muhtelif suretlerden dilediği bir şekilde terkip eyledi. (A. Fikri Yavuz)
13. Seni dilediği herhangi bir surette terkip edendir O. (Hasan Basri Çantay)
14. Terkibini de dilediği gibi yaptı. (H. Karaman, M. Çağrı, İ. K. Dönmez, S. Gümüş)
15. Kısacası O değil mi seni dilediği şekilde oluşturup meydana getiren?! (Mustafa Öztürk)
16. In whatever Form He wills, does He put thee together (Yusuf Ali)
17. Into whatsoever form He will, He casteth thee. (M. Pickthall)

Ayetteki *eyyu* edatı ve bağlı olduğu meşietin meallere “dilediği gibi” tarzındaki çevirisi doğrudur; çünkü yaratılan insanın bütün özelliklerini bilen sadece O’dur. O neyi nasıl uygun görmüşse öyle de takdir etmiştir ki burada insanın söyleyecek hiçbir şeyi kalmamaktadır; zaten bütün mesele Yüce Yaratıcı’nın insana danışmadan yaratmasıdır; teslimiyetin (kaderin) temel fikrinin de burada aranması gerekir. Dolayısıyla O’nun dilemesine itiraz edilemez.

Tefsir ve meallerin bu yaratmanın sadece bir kısmını yansıtmaları bütünlükçü değil parçacı bir yaklaşımdır. Bütün bu anlamları çeviriye hatta meale yansıtmak

⁷⁴ <http://forum.oku.gen.tr/sifat-cumlecikleri-tumlecleri-t9198.html?s=bbdbdbb10f363a89bbe69b943e686895&p=13038>

belki tefsirlere yansıtma ta imkânsızdır. Böyle bir açılıma gidildiği takdirde bütün fizyoloji, biyoloji, hücre bilim, anatomi, iskelet sistemi, kaslar, kan dolaşımı, ahlaki haller, tasavvufi bütün makamlar, psikolojik tüm davranış şekilleri, ekonomik maişet, rızık, sosyal ve medeni yapı, mevki makam, eğitim, coğrafya, kabile, kültür, medeniyet ve aidiyet gibi bir insanın kimliği ile ilgili bütün detayların ortaya dökülmesi lazım gelir. Takdir edilir ki bu da tefsir tercüme ve meallerin kapsam alanını zorlar.

Esasen tüm bu ve daha sayamadığımız binlerce sistem ve durum, *eyyu* edatının anlam ve işaret alanı içinde kendine yer bulabilmektedir. Küçükük bir harfin/edatın içine bu kadar geniş ve çok sayıda mana, ilim ve hikmeti yerleştirmek de Kur'an'ın icaz ve ı'caz özelliği ile ancak anlaşılabilir. Belki de sırf bu kadar anlam akla gelsin diye bu edat çok yüksek bir ilim ve hikmet gereği seçilerek ayete yerleştirilmiştir.

Bu yüzden en özlü ve kapsamlı meal şudur: “O seni dilediği şekilde oluşturmuştur.” İşte bu oluşturma, varlık felsefesinden başlar, vahye ve metafiziğe kadar uzanır ki kanaatimizce de en isabetli meal bu olmalıdır. Bu, aynı zamanda günümüz Türkçesi açısından da oldukça uygundur. Eski meallerde bunun yerine terkip, tertib tabirleri kullanılmıştır; bunlar doğru olmakla beraber artık eskimiş kelimelerdir.

Süleyman Ateş'in “organların birbirine eklenmesi” şeklindeki meali oldukça parçacı ve eksik kalmıştır. Takdir edilir ki, bu, ayetin kastettiği esas anlamın yani muradının tali kısmıdır; zira ayette parçalardan, organlardan veya anatomik hatta kimyasal parçalardan da öte anlamlar ve gayeler kastedilmektedir. Kanaatimizce ayette odak kavram, surettir; bileşim ve oluşumdur; kandan ve çamurdan oluşturulan bir yapının çok farklı psikolojik ve ahlaki karakteriyle beraber fiziksel özelliklerine dikkat çekilmiştir. Kur'an Yolu'nda bu anlamlar meal kısmında değil tefsir kısmında kısaca verilmiştir.

“*eyyu*” edatının izafe edildiği “*suret*”in şekil, suret ve biçim olarak çevirisinin Türkçe meal açısından eksik kalmakla beraber her üç (çeviri) kelime de felsefe, ahlak, tıp, biyoloji, fizyoloji ve psikolojide temeli ve aslı olan bilimsel ve ıstılahi kavramlar olduğundan bu tercümelere itiraz edilmemelidir.

Hal ve sıfat (sıfatsı) cümleciklerinin Türkçeye usulüne göre aktarılıp aktarılmadığı noktasından bakıldığında bütün mealler ayeti “Dilediği/istediği biçim, dilediği şekil, dilediği suret” şeklindeki çevirileri ile isabetli ve doğru aktarımı gerçekleştirmişlerdir. Tercümelerde –dığı ve –diği ekleri alan sıfatsılar yani hal cümleleri hemen dikkat çekmektedir. Türkçe meallerdeki bu durum, bir taraftan edatlı cümlecğin hal cümlesi olarak aktarımı açısından Zemahşeri'nin yorumculuktaki dehasını gösterirken, bir taraftan da Türkçe meallerin ne kadar isabetli olduklarını göstermektedir.

5. Eyyu Edatının Muzaf Olduğu Kelime ve Kavramlar

اَيُّ edatı bazı ayetlerde “şey” kelimesine muzaf olmuştur.⁷⁵ Bazı ayetlerde “fırka” kavramına izafe edilmiştir.⁷⁶ Eyyu edatı ile Kur’an bu iki gurubun inanç açısından eşit olamayacağını belirterek açıkça iman edenlerin ilahi azab ve gazab karşısında daha emniyet ve güvende olacaklarını bildirmektedir. اَيُّ edatı “kim” ve “kimin” gibi özne veya tümleç formunda/anlamında soru edatı olarak kullanılmıştır.⁷⁷ Bazı ayetlerde⁷⁸ “hadis”e (söz) izafe edilmiştir. Mesela “*eyyu hadisin*” “hangi söz”. Esasen Kur’an kendisini *ehsenel hadis*⁷⁹ yani “en güzel söz” olarak takdim eder. Bazı ayetlerde ise “*eyyu*” edatı ayet kelimesine izafe yapılarak soru sorulmaktadır.⁸⁰ Bazı ayetlerde “*zenb*” yani günah kavramına⁸¹ Bazı ayetlerde “*suret*” kelimesine izafe edilmiştir.⁸² Bazı ayetlerde ise “*eyyen*” formunda nekreye izafe edilmiştir.⁸³ Bazı ayetlerde de siz anlamındaki “*küm*” zamirine muzaf olarak gelmiştir.⁸⁴ Bazı ayetlerde ise “*ma*” harfine izafe edilerek kullanılmıştır.⁸⁵ Bazı ayetlerde de “biz” “bizim” anlamına gelen “*na*” zamirine izafe edilmiştir.⁸⁶ Bazı ayetlerde ise “onlar” “onların” anlamındaki “*hum*” zamirine izafe edilmiştir.⁸⁷ Yine kimi ayetlerde âlâ (nimetlere),⁸⁸ kimi ayetlerde “zaman”a,⁸⁹ kimi ayetlerde de “arz”a⁹⁰ izafe edilmiştir.

Son olarak ve en fazla da nida harfinden sonra başında harf-i tarif bulunan münadanın başında (vasıla) ara harf olarak kullanılmıştır.⁹¹ Ancak bu vasılanın, anlama doğrudan bir etkisi bulunmadığından nida başlığı altında ayrıca bir incelemeye gerek görmedik.

⁷⁵. Enam, 19; Abese, 18.

⁷⁶. Enam, 81; Kehf 12; Meryem, 73.

⁷⁷. Meryem, 75.

⁷⁸. Araf, 185.

⁷⁹. Zümer, 23; Casiye, 6.

⁸⁰. Mumin, 81.

⁸¹. Tekvir, 9.

⁸². İnfitar, 9.

⁸³. İsra, 110.

⁸⁴. Tevbe, 124; Mülk, 2; Hud, 7; Neml, 38; Kalem.

⁸⁵. Kasas, 28.

⁸⁶. Taha, 71.

⁸⁷. Al-i İmran 44. “hum” zamirine izafe edilen bütün ayetlerde soru anlamında kullanılmıştır; bkz.; Nisa, 11; İsra, 75; Kehf, 7; Meryem, 69; Kalem, 40.

⁸⁸. Necm, 55; Rahman, 15-75.

⁸⁹. Mürselat, 12.

⁹⁰. Lokman, 34.

⁹¹. Nur, 31; Zuhurf, 49; Rahman, 31.

Sonuç

اِیْ edatı, şey, fırka, ayet, hadis (söz), suret, zenb (günah), nimet, bazı şahıs zamirlerinin yanı sıra yer ve zaman gibi beşeri, dini temel kavramlara izafe edilerek kullanılmıştır. İsrâ suresinde ise nekreye izafe edilmiştir. Beş yerde “küm” (siz) zahirine, bir yerde “na” (biz) zahirine, yedi yerde “hum” (onlar) zahirine izafe edilmiştir. Yaklaşık 153 yerde ise nida (ya-eyyu-ha) harfinden sonra ara harf olarak kullanılmıştır.⁹²

“eyyu” edatının kullanımından akla gelen çağrışımlara ve bu küçük parçanın nasıl büyük bir bütünün temel mesajlarını başarı ile yüklediğine yakından bakalım:

1. Bazı ayetlerde (Enam, 19) Hakkın, hakikatın ve doğrunun en büyük şahidinin kim olduğu sorulmak suretiyle başta felsefe olmak üzere, hakikat peşinde olan bütün ilimlerin merak ettiği gerçeklik, soru formuyla dile getirilmiş ve cevabında da her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın, hakk, hakikat ve doğruların en büyük şahidi olduğu bildirilmek istenmiştir. Şüphesiz bu yaklaşım ve üslup aynı zamanda Kuran’ın temel fikri ve edebi karakteridir. Varlığın ve hayatın en önemli iki kavramı olan “Gerçeklik” ve Allah kavramları bir kez de bu edat üzerinden dile getirilmiştir.

2. Bazı ayetlerde (Abese, 18) ise soru üslubu ile “halk” yani tabiattaki yaratmayı yapanın kim olduğu sorulmuş; verilen cevapla da tüm evrende tek ve bir yaratıcının ancak Allah olabileceğine vurgu yapılmıştır. Bu da tevhid ilkesini çağrıştırmaktadır ki Kur’an’ın temel kavgası/davası da şirkin reddedilerek yerine tevhidin ikame edilmesidir. Böylece bütün bir var oluş, bütün peygamberlik kurumu ve varlık gayesi olan tevhid dile getirilmiş olmaktadır.

3. Bazı ayetlerde (İnfitar, 8) ise şart, sıfat veya sıra edatı olarak kullanılarak Allah’ın biçim ve şekil vermedeki kudret ve iradesine işaret edilmektedir ki, Kur’an’ın temel tezlerinden birisi de ilahi kudretin nihayetsiz büyüklüğü ve iradesinin mutlak bağımsız ve çok zengin olduğudur. Bu hakikat böylece eyyu edatı ile bir kez daha dillendirilmiş olmaktadır.

4. Bazı ayetlerde (Enam, 81) eyyu edatı ile (emniyet testi) yapılmaktadır. Kimlerin daha güven içinde ve korkudan uzak oldukları/olacakları bildirilmek/öğretilmek istenmiştir. Dinin temel dayanaklarından biri de insanları korktuklarından emniyete kavuşturmadır. Zaten aynı ayette havf kavramı da kullanılmaktadır. Böylece insanlığın esaslı bir problemine parmak basılmaktadır. Havf ve emniyet. Eyyu edatı ile bu iki temel olguya işaret edilmiştir.

5. Bazı ayetlerde (Kehf, 12) de daha bilgin olanlar vurgulanmaktadır; söz gelimi

⁹² Bkz. M. Fuad Abdulbaki, *el-Mucemu’l-Mufehres*, 138.

bu ayetin işaret ettiği ashab-ı kehfın mağarada kaç yıl kaldıkları hem bir merak konusu, hem de bu zaman süresinin tefsir problemi olması açısından önemlidir. Bu ayette de böylesine önemli bir meseleye ve ilahi kudrete istifham edatı (eyyu) ile işaret edilmektedir. Bilgi ve ilim.

6. Bazı ayetlerde (Meryem, 73) inkârcılar kendilerini makam ve statü olarak müminlerden üstün görürler. Kur'an bunu kabul etmez, inananların iman itibarıyla inkârcılardan daha hayırlı, üstün ve iyi olduklarını böyle soru edatı ile zihinlere çarpmak suretiyle belağı anlatım yapar. Esasen Kur'an'ın temel teolojik hatta teolojik zemininde iman ve inkâr konuları yer almaktadır. Burada da iman ve inkâr gibi insanlığın tarihi macerası bir de eyyu edatı kullanılarak mukayese edilmiştir.

7. Bazı ayetlerde (Rahman-Murselat suresi) defalarca "Allah'ın nimetleri" izafesi eyyu edatı ile tekrar edilerek O'nun maddi ve manevi nimetleri hatırlatılırken soru, inkâr ile irtibatlandırılarak hayret ifadesi ile bu kadar açık gerçekliklerin "nasıl inkâr edilebileceği" gündeme getirilerek, muhatabın hem aklına, hem vicdanına, hem de hissiyatına rasyonel, ahlaki ve vicdani bir biçimde hitap edilmektedir. Esasen bir sözü etkili ve özgün kılan da onun bu cephesidir.

8. Bazı ayetlerde (Tekvir, 9) "eyyu" edatı, öldürülme fiili ile bir arada kullanılmaktadır. Kur'an nazarında insanoğlunun işlediği en büyük suçun "katl" olduğu hayretle sorulmakta ve vicdanlar harekete geçirilmektedir.

9. Bazı ayetlerde (İsra, 110) de edatımız dua ve yalvarma fiili ile beraber kullanılmıştır ki, Kur'an'ın temel konularından biri duadır. Dua, aynı zamanda var olmanın, ubudiyet ve kulluğun da özüdür.

10. Bazı ayetlerde ise (Tevbe, 124) imanının artması ve salih amel bağlamında istifham edatı olarak kullanılmıştır. Kur'an'ın temel davası da bilindiği gibi iman, salih amel ve (ehsenu amel) güzel davranıştır.

Son olarak ifade edilmelidir ki "eyyu" edatı ile anlatılmak istenenlerin hepsi Kur'an'ın temel tezleridir. Kur'an, temel tezlerini çok çeşitli üslup, bağlam ve ifade şekilleri ile dile getirmenin yanı sıra bir de eyyu edatı ile anlatmaktadır; bu tarz ifadeler de ehline bilindiği gibi daha etkileyici, daha fonksiyonel ve daha çarpıcıdır. Küçük bir edatın Kur'an gibi büyük bir mesaja böylesine ayna ve yansıtıcı olması da onun edebi i'cazı olmalıdır. Tefsir ve mealler ise Kur'an'a Hak ve hakikate ayna veya uydu olup olmadıkları ölçüde başarılı veya başarısız sayılırlar.